

Sármási-Bocskai János

A székelység jelene és jövőképe a Marosvásárhelyi Rádió műsorain keresztül

A Marosvásárhelyi Rádió 1958. március 2-án kezdte meg műsorainak sugárzását. Előbb fél órában, majd folyamatosan bővülő adásidővel jelentkezett. Az idén 66 éves rádió a Székelyföld hangjaként határozza meg magát. Adáskörzete a teljes Székelyföld.

Műsorain keresztül a székelyek mindennapjaiba nyerhetünk betekintést. Így eléggé átfogó képet kaphatunk a kultúráról, gazdálkodásról, a tulajdonviszonyok alakulásáról, a demográfiai változásokról, a fiatalok itthon maradását segítő törekvésekről. Életképeken keresztül a székely mentalitást, az ősök hagyatékának megbecsülését és továbbadását is megtaláljuk az interjúkban, riportokban.

Bár legtöbb településen a születések és a temetések aránya nem kecsesgető - több a temetés, mint a keresztelezés – mégis bizakodók lehetünk. A külföldön vendégmunkásként dolgozó fiatalok zöme belekóstolt a "jólétbe" és úgy döntött itthon próbál jövőt építeni, tudásával a saját közösségét fellendíteni.

1. A Marosvásárhelyi Rádióról

A Marosvásárhelyi Rádió egy közszolgálati rádió, a Román Rádiótársaság területi stúdiója a Bukarest FM Rádió, Brassó FM Rádió, Jászvásári Rádió, Konstancai Rádió, Kolozsvári Rádió, Krajovai Rádió, Máramarossziget FM Rádió, Resicai Rádió és Temesvári Rádió mellett.

1958. március 2-án volt hallható először az éterben, a Magyar Autonóm Tartomány rádiójaként. Műsorai kezdetben fél órás magyar nyelvű és negyedórás román nyelvű tartalommal jelentkeztek. Majd rövid időn belül bővült az adásidő. Akkoriban a 261 és a 330 méteres hullámhosszon lehetett vételezni műsorait.

1985. január 12-én az összes területi stúdiót elnémították. Ekkor már három órányi adásidővel rendelkezett a magyar szerkesztőség. A Marosvásárhelyi Rádió csak 1989. december 22-én szólalt meg újra napi négy órát sugározva magyar nyelven. Ez a kilencvenes évek közepére hétköznapi napokon napi 5 órára, vasárnap 7 órára bővült, míg 1999-re az első (102,9 MHz) ultrarövid-

hullámú frekvenciára való áttéréssel elérte hétköznapiakon a napi 7 órát és vasárnap a 8 órányi adásidőt.

Régebben a területi rádiók egymást követték egy közös frekvencián, a rendszerváltás után azonban szétesztették a középhullámú frekvenciákat. A Marosvásárhelyi Rádiót az 1197 kHz-es (Bodfalu), az 1323 kHz-es (Nagyernye) és az 1593 kHz-es (Csíkszereda) frekvencián lehetett vételezni 11.00 és 13.00 óra, valamint 16.00 és 18.00 óra között.

1999 nyarától a 102,9 MHz-es (Marosvásárhely) ultrarövidhullámú frekvenciára való áttérés napi plusz két óra adásidőt biztosított 14.00 és 16.00 óra között. 2004-től még két ultrarövidhullámon, a 98,4 MHz-es (Maroshévíz) és a 98,9 MHz-es (Hargita) frekvencián sugározta román, magyar és német nyelvű műsorait a Marosvásárhelyi Rádió.

2013. március 2-án, a rádió fennállásának 55. évfordulóján egésznaposra bővült a magyar nyelvű műsorszórás. Ez nem 24 órát jelent, mert csak 06.00 és 21.00 óra között voltak hallgathatóak a műsorok magyar nyelven. 21.00 és 22.00 óra között a német nyelvű műsor jelentkezett, 22.00 órától reggel 06.00 óráig a Román Rádió Kulturális (Radio România Cultural) csatornájának műsorát lehetett vételezni. Ekkor a 106,8 MHz-es (Hargita) ultrarövidhullámú frekvenciára került át a magyar nyelvű műsor. A 24 órás román nyelvű műsor a 98,4 MHz-es és a 98,9 MHz-es frekvenciákon maradt. A középhullámú adókon továbbra is a megosztott műsor hallgatható. Így 06.00-10.00 óra között a Marosvásárhelyi Rádió román nyelvű műsora, 10.00-11.00 óra között a Román Rádió Területi Stúdióinak közös műsora (De 10 ori România), 11.00-14.00 óra között a Marosvásárhelyi Rádió magyar nyelvű műsora, 14.00-15.00 óra között a Bukaresti Rádió német nyelvű műsora, 15.00-16.00 óra között a Bukaresti Rádió magyar nyelvű műsora, 16.00-18.00 óra között a Marosvásárhelyi Rádió magyar nyelvű műsora, 18.00-21.00 óra között a Marosvásárhelyi Rádió román nyelvű műsora, míg 21.00-22.00 óra között a Marosvásárhelyi Rádió német nyelvű műsora szól.

A szétválás után a magyar nyelvű műsor hallgatókat veszített, mivel a 106,8 MHz-es ultrarövidhullámú frekvencia kisebb területet fedett le. Furcsa, de Marosvásárhelyen, a városban csak itt-ott lehetett vételezni gyenge minőségben az adást. Ezért pár hónap késéssel az akkor már 15 órányi magyar nyelvű műsort az 1323 kHz-es középhullámú frekvencián is sugározni kezdték.

2016-ban egy kis hatósugarú frekvenciát kapott a rádió, így Marosvásárhelyen elkezdte magyar nyelvű műsorainak sugárzását a 96,00 MHz-es ultrarövidhullámú frekvencián is. A rádió 60. születésnapján újra szintet lépet a műsorbővítés. Már 24 órában (22 óra magyar nyelvű és 2 óra német nyelvű)

vű) lehetett hallgatni a Marosvásárhelyi Rádiót a nemzetiségi frekvenciákon, a 96,00 MHz-es (Marosvásárhely) és a 106,8 MHz-es (Hargita) ultrarövidhullámú frekvenciákon. Szombaton és vasárnap reggel 07.00 és 08.00 óra között romáknak készült műsor jelentkezik.

2019. április 20-tól a meglévő frekvenciák mellett a 92,3 MHz-es (Gyergyószentmiklós) ultrarövidhullámú frekvencián is a nemzetiségi műsor vételezhető. Jelenleg még vannak fehér foltok, de a Székelyföld egész területén jó minőségben hallgathatóak a magyar nyelvű műsorok úgy középhullámon, mind ultrarövidhullámon is. Az Internet elterjedésével a műsor élőben hallgatható és nézhető a www.marosvasarhelyiradio.ro honlapon.

A rádió közszolgálati jellegéből adódóan minden korosztálynak köteles műsort biztosítani. Így hír- és hírháttér műsorok, kulturális- és szórakoztató műsorok szerepelnek a műsorrácsban. Az ismeretterjesztő műsorok, a szociális kérdésekkel foglalkozó műsorok mellett a vidéki ember élete, megvalósításai, problémái vagy sikerei is megjelennek a *Gazdaélet* vagy *Falu világa* című műsorokban. Időnként a *Vendégségben a Marosvásárhelyi Rádió, Rádióújság, Átjáró, Turisztikai magazin, Kertbarátok vagy Gyermekműsor* is feldolgoz olyan témákat, amelyekben a vidéken élők mindennapjaiba nyerünk betekintést.

2. A vidékkel foglalkozó műsorokról

A Marosvásárhelyi Rádióban az 1985-ös megszüntetéséig is voltak vidékkel, az ott élők gondoljaival, hagyományaival foglalkozó interjúk, riportok. Mivel kevés volt az adásidő alkalmanként 5-10 perces hangfelvételeken találkozhattak a hallgatók a vidéki élettel. Az 1989-es rendszerváltást követően úgy alakították ki a műsorrácsot, hogy a kezdeti négy, majd öt órában a lehető leg szélesebb közönséghez szóljanak a műsorok. Így jelentek meg a rétegműsorok és szakrovatok, amelyek jól meghatározott napon és időpontban jelentkeztek. Egy időben öt olyan műsor is létezett, amely heti rendszerességgel foglalkozott a gazdálkodók problémáival, a mezőgazdaság, állattenyésztés, kertészet időszerű gondoljaival és a tennivalókkal. Ezek a műsorok a keddenként jelentkező *Gazdaélet*, a szerdán hallható *Kertbarátok*, a pénteken kora délután az agrár környezetvédelemmel foglalkozó *Környezetünk védelmében*, míg az Európai Unió csatlakozás előtt és után szintén péntekenként időszerű kérdésekről értekezett az *Agrárgazda az Unió küszöbén* című rovat. A vasárnap jelentkező *Falu világa* című műsor a mezőgazdaság és kertészet mellett kultúrával, hagyományörzéssel, fejlesztésekkel, és minden más témával foglalkozott.

A fent említett műsorok közül 2013 március 2-től kibővült, 50 perces adásidővel jelentkezik a *Gazdaélet* és a *Kertbarátok* műsor. Előtte a *Gazdaélet* 25-30 perces rovatként, a *Kertbarátok* 15-17 perces rovatként volt hallható. A *Falu világa* műsor már 2010. november 7-től 50 percben jelentkezik a korábbi 30 perc helyett. Az első kétrészes faluműsor Székelyvárságon készült 2011 márciusában, majd folytatódott az év júliusában a gyimesfelsőlaki és ozsdolai műsorokkal. Mivel a szerkesztőségben senki nem emelt hangot azért, hogy miért kétrészesben kerül bemutatásra egy település 2012 januárjától – néhány kivétellel – rendszerre vált. Így ma is 95-100 percben próbáljuk bemutatni egy-egy település múltját és jelenét, betekintést nyújtva emberi sorsokon keresztül az ott élők mindennapjaiba.

A nyári szabadságolások közeledtével, rendszerint június végétől – július elejétől lazább műsorrácsot vezettek be a szeptemberi iskolakezdésig. Ez idő alatt voltak rovatok, amelyek szüneteltek, de a vidékkel foglalkozó rovatok/műsorok nem. Ez idő alatt sokszor a tájékoztató- és hírháttér műsorokba is szép számmal jelentkeztek a falusi embert érintő témák. A szeptemberi újra indulással ráncfelvarrást kaptak a műsorok és új lendülettel indultak az újabb évadnak. Volt amelyik szerkezetében és hangzásában is megváltozott. De jelentek meg újabbak. 2009 augusztus 28-tól így került a műsorrácsba a *Vendégségben a Marosvásárhelyi Rádió* című műsor, amelyet 2020 októberéig felváltva Tóth Bélával szerkesztettünk. Hosszú időn keresztül élő bejelentkezések voltak a helyszínekről (zömében vidékekről), de a műszaki feltételek biztosításának hiányában kénytelenek voltunk áttérni a rögzített változatra. Eleinte két műszakis kolléga biztosította az adást a helyszínen és egy a stúdióban, de pénzhiányra hivatkozva úgy döntött a vezetőség, hogy elég egy is a helyszínen, majd - rövid időn belül – egy sem. Tóth Béla még bevállalta az előzést annak ellenére, hogy nem voltak meg a technikai feltételek és elég sokszor megszakadt a közvetítés. Ő maga volt a szerkesztő-műsorvezető és technikus is.

2020. október 8-tól mind szerkezetében, mind a témaválasztásban megújult a műsor. Már zömében portrébeszélgetések, néha életinterjúk jelentkeznek a műsorban, de helyet kapnak a nagyobb rendezvényeken készült összeállítások is. Általában az olyan témák, amelyek minden rovatból/műsorból kilógnak. Mivel egy-egy témára 45-50 percet lehet szánni, nem csak felszínesen beszélgetünk el a riportalannyal.

2013. február 15-e után megszűnt a *Környezetünk védelmében* rovat, majd 2018 nyaratól az Agrárgazda az Unió küszöbén rovat sem jelentkezik – amely az utolsó években *Agrárgazdaként* került sugárzásra. Viszont egy új műsor nyújt betekintést az egyszerű emberek életébe, gondolkodás módjába

2023 október 8-tól. Az Aranyshalagtár kistestvéreként vasárnaponként (kivételesen a hónap utolsó vasárnapja, amikor a Kotta nevű műsor jelentkezik) 18.00 és 19.00 óra között vételezhető a Visszapillantó című műsor. Míg az *Aranyshalagtár* a neves emberek, tudományos kutatók, színészek, művészek egykori készült interjút eleveníti fel, addig a *Visszapillantó* című műsor a falusi mindennapokba röpít vissza archív felvételek segítségével.

3. Kik hallgatják a rádiót?

A hivatalos közvélemény kutatások/felmérések szerint a középkorúak és idősek hallgatják a Marosvásárhelyi Rádiót. Ezt azonban – tapasztalatból kiindulva – meg kell cáfoljam. Mivel hetente terepezem bejárva adáskörzetünket (Maros-, Hargita-, Kovászna megyéket, de időnként Brassó-, Fehér-, Kolozs- és Beszterce-Naszód megyékben is megfordulok) gyermektől-idősig, egyszerű embertől az egyetemet végzettig mindenkiel találkozok. Jelenleg öt műsort szerkesztek (*Gazdaélet*, *Vendégségben a Marosvásárhelyi Rádió*, *Gyermekműsor*, *Falu műsor* és *Visszapillantó*), de a *Turisztikai magazinnak*, a *Kertbarátoknak*, a *Jó reggelt Erdélynek*, a *Rádióújságnak* vagy *Átjárónak* is készítek interjúkat, riportokat. Bárkivel beszéljek mindenki ismeri a nevemet, a műsoraimat. Sokszor idéznek régen elhangzott műsorokból, amire én már rég nem emlékszem. A legnagyobb elismerésnek tartom, hogy nagyon sokan a hajnali ismétléseket is meghallgatják. (Hajnalban 05.00-06.00 óra között jelentkezik kedden a *Vendégségben a Marosvásárhelyi Rádió*, szerdán a *Falu világa*, csütörtökön a *Gazdaélet*, szombaton a *Visszapillantó* című műsorok.) Az viszont furcsa, hogy a hivatalos mérések sem a hajnali (05.00-06.00), sem a déli (12.00-13.00) időszokban nem mérnek még 1% hallgatottságot sem, amikor a műsoraim jelentkeznek. Ezért számomra nem hitelesek azok az adatok sem, amikor a korosztály szerinti hallgatottságot jelenítik meg. Az utóbbi években nagyon sok iskolában kiderült egy-egy riportozás alkalmával, hogy – ha olyan a tanító, osztályfőnök – hétfőn reggel azzal kezdődik a hét, hogy kielemezzik a *Gyermekműsort* és a jó példákat, ötleteket átveszik. Ezért én úgy látom, hogy a vidéki műsorok hallgatói minden korosztályból képviseltetik magukat.

A **legfiatalabbak, a tizenévesek**, a szüleik által kerültek közel a műsorokhoz. Mivel a gazdálkodó szülők, nagyszülők hallgatták a népzenevel fűszerezett riportokat, egy-egy fülbemászó dallam hozzájuk is eljutott. Mivel ezeket a népdalokat, csárdásokat és hallgatókat társasági összejöveteleken is zenélik, ismerősek számukra. Őket nem érdeklik sem a gazdaportrék, sem az

állatkiállításokról és termésnapokról szóló mély lélegzetvételű riportok, beszámolók. Legtöbben nem akarnak a föld mellett megmaradni, azt a kis kertet, amely a házkörül található, nem fogják parlagon hagyni, de piacra sosem fognak termelni. Inkább fogyasztókká válnak. Úgy tartják ez az életforma nem ad nekik elégtételt, túl sok a munka és kevés a haszon. A mezőgazdaság és állattenyésztés ráfizetéses, ha ezzel foglalkoznak nincs szórakozás, nincs látványos anyagi fejlődés. Csak rabjai lesznek a gazdálkodásnak.

Egy másik kategória, akik a műsor hallgatói táborát gyarapítják a **húszon-** és **harmincéves** mezőgazdaságban vállalkozók. A változások után, a nagyszülők birtokai visszakerültek a családok tulajdonába és valamit kellett kezdeni a nagy földterületekkel. A szülők traktort és mezőgazdasági gépeket vásároltak. Így próbálták megkönnyíteni a munkájukat. A falvakon élő fiatalok természetszerűnek tartották, hogy folytatják az őseik foglalkozását. Legtöbbjük szaktanfolyamot végzett, egyesek külföldi tanulmányutakon is voltak. Így kerültek ki Svájcba vagy Hollandiába, ahonnan hazahozták a nyugati technológiát és megpróbálták meghonosítani falujukban, a családi farmon, birtokon. A Gazdaélet műsor ilyen fiatal gazdálkodókkal is készít riportot. A gazdák tapasztalataikról számolnak be és arról, hogy miben segítette őket ez a váltás. Szakemberek segítségével ismeretterjesztő sorozatok kerülnek adásba, valamint az új, szakszerű gazdálkodás is teret kap a műsorban.

Talán legnagyobb létszámban vannak **azok a gazdálkodók, akik hagyományos gazdálkodást** folytatnak. Ők is hetente ülnek a rádió mellett és figyelik, miként változik körülöttük a világ. Az újból csak annyit vesznek át, ami nagyobb anyagi befektetést nem igényel. Például komposztálókat alakítottak ki, megpróbálnak környezetbarát gazdálkodást folytatni. Erre a pénztelenség is ráviszi őket. Többnyire állattal dolgozzák meg a földek egy részét. Azért csak egy részét, mert sem munkaerővel, sem pénzzel nem bírják finanszírozni a teljes földterület megmunkálását. Nagyszámuk már nyugdíjas, és a szülőktől ellesett gazdálkodási formát nem tudják, - és sokan nem is akarják - feladni. Ha nekik jó volt, nekem is jó - mondogatják. Ezek az emberek kis nyugdíjból élnek, a földre csak annyi pénzt fordítanak amennyi megmarad a gyógyszerek vásárlása-, és a számlák kifizetése után. Szívesen kapcsolják be a rádiót, amikor a vidékkel foglalkozó műsorok hallhatók. Elég gyakran az ő problémájuk is terítékre kerül.

A gazdálkodók mellett a **nyugdíjasok** azok, akik rendszeresen hallgatják ezeket a műsorokat. Úgy a falusi, mint a városi nyugdíjas is talál olyan témát, ami közel áll hozzá. Főleg az Európai Unió csatlakozás utáni követelmények, minőségi előírások foglalkoztatják őket. Igaz, személyesen nem érinti

őket, legtöbbször nem gazdálkodnak. De figyelemmel követik a pályázási lehetőségeket, a támogatások alakulását, mert a családban vannak fiatalabbak, akik mernek vállalkozni és "jó az öreg a háznál" alapon szeretnék hasznossá tenni magukat. Legtöbbjük "mindenevő", épp ezért bármiről is szóljon a műsor számukra hasznos információt közvetít.

Talán nem hagyható figyelmen kívül az értelmiségi réteg. A statisztikák azt igazolják, hogy bár nem róluk és nem nekik készülnek a vidéki témával foglalkozó műsorok, mégis a legtöbb visszajelzést tőlük kapjuk. Talán mert nekik "kézügyben" van a telefon, az Internet és azonnal leereagálják, ha valami nagyon megtetszett vagy nagyon felháborította őket. Általában ez a két véglet indítja el őket arra, hogy véleményt mondjanak. Ritkán történik meg, hogy negatív kritikát kapnak ezek a műsorok, és legtöbbször olyan dolog miatt, ami nem a szerkesztőség számlájára írható.

4. Műsorok a székelység hiteles ábrázolására

Székelyföldön nagyon kevés az a falu vagy községközpont, ahol 1990 után ne járt volna a Marosvásárhelyi Rádió riportere. Az újjáalakult magyar szerkesztőség a rendszerváltás után fontosnak érezte bemutatni a székelység valós történelmét a műsorokon keresztül. Kezdetekkor az *Élő történelem* című rovat majd később a *Múltkereső*, *Kőbe zárt múltunk* vagy *Örökségünk nyomában* műsorok villantottak fel fontos momentumokat a székelység történelméből. Természetesen a *Várak Erdélyben*, *Királyaink voltak*, *Fejedelmek kora Erdélyben*, *Erdélyi Főnemesség* vagy *Erdélyi mesélő kastélyok* sorozatokban is megjelenik időnként. Az *Élő történelem* rovatot leszámítva, amelyben sorsokon keresztül kaptunk képet – főleg a kommunista rendszer – kegyetlenségeiről, megaláztatásairól, a most jelentkező műsorok szakemberek (történészek, levéltárosok) segítségével próbálnak hiteles képet festeni a múlt-ról és jelenről.

Érdemes megemlíteni **Tóth Béla**, **Gyarmati Dénes**, **Miklós Tibor és Oláh-Gál Elvira** nevét, akik az *Élő történelem* rovat számára felkutatták és elbeszélgettek a legtöbbször kegyetlen bánásmódban részesült, meghurcolt emberekkel. Ezeknek a beszélgetéseknek töredéke ma is megtalálható a Marosvásárhelyi Rádió archívumában. Mégis talán a székely ember mindennapi öröme és gondja, a székely települések fejlődéstörténete a *Falu világa* című műsoron keresztül rajzolódik ki igazán.

1990 és 2003 között a magyar szerkesztőség tagjai közül majdnem mindenki készített faluműsort. Abban az időben – mivel nagyon kevés alkalma-

zottal rendelkezett a szerkesztőség – „vetésforgóként” mindenkinek kötelező volt a terepezés. Aztán lassan profilálódtak a szerkesztők, így főleg **Gyarmati Dénes** lett a falujáró riporter. Őt segítette ebben a munkában **Boér Károly, Tóth Béla, Vári Marianna, Kinizsi Gyöngyi, László Edit, Kiss Csaba, Simon Gábor, Szabó Anikó** és alkalmanként más is. 2003 után – amikor a felelős szerkesztője lettem a műsornak – egyre kevesebben vállaltak ilyen jellegű műsorokat. Egy ideig László Edittel közösen készültek a faluportrék, majd egyszemélyes „vállalkozássá” alakult. Ennek oka a fokozatosan megszűnő terepezési lehetőségek. Mára leépült a gépkocsipark, az egykori hat gépkocsivezető közül egy van alkalmazásban és ő is a híradót próbálja kiszolgálni.

2003 után volt egy elképzelés, ami a falujárást illeti. Mivel a Marosvásárhelyi Rádió adáskörzetének Maros, Hargita és Kovászna megye számított – a magyar szerkesztőség számára – ezekben a megyékben próbáltuk felkeresni azokat a településeket, ahol még nem készült átfogóbb faluműsor. Ha például Maros megyében a Maros mentén készült műsor, a következő alkalommal a Kis-Küküllő mentéről vagy a Nyárad mentéről jelentkeztünk. Ez így volt Hargita és Kovászna megyékben is. Próbáltuk szélteben és hosszában is bejárni. Egy-egy fontosnak ítélt esemény kapcsán – vagy mert ki lehetett udvarolni – felkerestünk Brassó-, Fehér-, Kolozs- és Beszterce-Naszód megyei, zömében magyarulterületeket, de a szórványba is eljutottunk.

Mindenhol családtagként fogadták a rádió munkatársát és ünnepnek számított, ha megjelent egy újságíró. Ma olyan tiszteletet, amit akkoriban tapasztaltunk ritkán érezhető. Csak azok a szerkesztők, riporterek kiváltsága ez, akiket nem szippantott magába a mai érdek vezérelt, álszent világ, akik hivatásból és nem anyagi érdekből végzik munkájukat. A kereskedelmi rádiók és televíziók elterjedésével felhígult a szakma. A közszolgálati rádiózás szabályai is lassan lazábbak lettek. Fel kellett venni a versenyt a nézettség/hallgatottság érdekében. Hírversenyben van mindenki, ezért sokszor a gyorsaság és nem a pontosság a fontos. A közösségi média térnyerésével ez hatványozottan romlott.

Bizonyítottan a közszolgálati csatornák próbálnak utána járni a tényeknek, próbálnak valós adatokat közölni, de emberhiány miatt sokszor vesznek át információkat. Ezért megtörténik, hogy nem mindig a teljes igazság kerül terítékre. A szerkesztőségek összefonódása is néha negatív irányba tolja egy intézmény megítélését. Ez akkor látványosabb, ha a közszolgálati és a kereskedelmi média próbálja „erősíteni” egymást.

5. Élet a tömbmagyar területeken

Ma, ha felkeresünk egy többségben magyarok/székelyek által lakott települést a legszembetűnőbbek talán a kétnyelvű felíratok megléte vagy hiánya. Az utóbbi időben nem kevés a rovásírással megjelenő településnevek vagy reklámtáblák. Ehhez viszont szükséges a székely öntudat. Sok falu vagy város bejáratánál azért nincs ilyen helységnévtábla mert „úgyis magyarok vagyunk, ne keltsük a feszültséget, ha nem muszáj”. Próbálunk nagyon elfogadóak lenni, tekintettel lenni mások érzékenységre. Csak ez fordítva nagyon ritkán működik. Ezt erősítik bennünk azok a szölamok is, hogy merjünk kicsik lenni.

2024 áprilisában csodaként könyveltem el, hogy a mátisfalvi helységnévtáblán először magyarul, majd románul jelenik meg a település neve. Míg a kilencvenes évek elején sok magyar/székely településen ez természetes volt, mára – mindenféle törvényre hivatkozva – második helyen szerepel. Egy idős bácsi egyszer úgy fogalmazott, hogy „örülünk, hogy ma még ez a lehetőség megvan, mert eljön az idő, amikor sehol egy magyar szót nem fogunk látni.” Ahogy elnézzük a világ- és szülőföldünk „fejlődését” lehet, hogy nem is olyan utópisztikus ez a kijelentés.

Szívem szerint világgá kürtöltem volna, hogy Mátisfalva magyarabb minden más településnél, de szeretném, hogy még nagyon sokan lássák ezt a „csodát”. Így sem képen, sem hangban nem reagáltuk le a jelenséget. Úgy, ahogy az utóbbi időben a legértékesebb műkincsekről, szentképekről sem beszélünk nagyon részletesen, mert nem akarunk ötletet adni azoknak, akik más kárán gazdagodnak meg. Ezen információk nélkül is lehet hiteles, valós képet kialakítani egy közösségről.

A nagyobb településeken, községközpontokban a közintézmények jó-része fel van újítva és használja a közösség. Erre rásegítettek az utóbbi években elérhető pályázatok is. Hiányosságok a kevés lélekszámú, félreeső falvakban, tanyákon vannak. Ott mintha megállt volna az idő. El kell ismerni, hogy a közművesítés, az ivóvíz- és szennyvízhálózat vagy az aszfaltos út már nagyon kevés településen hiányzik. A kisebb falvakban vagy félreeső településeken megszűnt az óvodai- és iskolai oktatás. Az egy-két iskolaköteles gyermeket iskolabusz szállítja a községközpontba. Kevés az az intézmény, ahol nem szakképesített, címzetes pedagógus oktatna. Ha valaki helyettesítőként dolgozik, a szaknak megfelelő képzése megvan.

Míg egy-két évtizede divatba jött a gyermekek faluról városi iskolába ingáztatása, ez mára több településen megfordulni látszik. A felújított, jól felszerelt iskolák, a kisebb létszámú osztályok és a felkészült oktatóik sok szülőt

motivál, hogy gyermekét városi iskolából a pár kilométerre lévő falusi iskolába járassa. A példa ragadós és a gyermekek fejlődése és tanulmányi előmenetele sem sínli meg.

Az egyház meghatározó szerepet játszik a közösségek életében. Vallásságát ki-ki a maga módján éli meg. Azt tapasztaljuk, hogy ma is egy viszonyulási pont az emberek életében. Minél elszigeteltebb vagy előregedőbb egy közösség a hitélet annál látványosabb. Nem lehet azt kijelenteni, hogy ez máshol lankadna, de másként jelentkezik. Nagyon számít ki a lelkész vagy plébános a településen. Mennyire szabálytisztelő, rugalmas vagy emberarcú. Furcsának tűnhetnek ezek a kijelentések, de ma megfelelni mindenki elvárásának talán sokkal nehezebb, mint az előző korokban.

A tömbmagyar településen megszokott, hogy a mindennapok nyelve a magyar. Kevés kivétellel minden polgármesteri hivatalban lehet magyar nyelven ügyet intézni. Az más dolog, hogy az alkalmazott akar vagy nem akar ebben segíteni. Ahol magyar anyanyelvű a polgármester vagy alpolgármester ott egyszerűbb. A román anyanyelvű hivatalnok is, ha látja, hogy a falusi bácsi/néni nem tudja jól kifejezni magát próbál megszólalni magyarul vagy segítségül hívja magyarul jól beszélő kollégáját. Igaz vannak intézmények, ahol még véletlenül sem akarnak megszólalni magyarul. Riporterként kevés ilyen intézményt tudnék megemlíteni, mert azért velünk nagyon látványosan nem kekeckednek a hivatalnokok, ha kiderül, hogy újságírók vagyunk.

Az elnyugatiasodás szele elérkezett Székelyföldre is. Még 30-34 éve falun mindenki ismerte egymást, mindenki napirenden volt a történésekkel. Összejártak a szomszédok, segítették egymást. Ma legtöbbször zárt kapuk mögött élnek életüket. A kábeltelvíziók megjelenésével ez a jelenség csak felerősödött. Minden házban – sőt sok helyen minden szobában – ott a televíziókészülék és sokan a képernyő előtt „eresztik le a gőzt” vagy kapcsolódnak ki a napi rohanásból. Már a család sem közös programként tekint egy filmnézésre vagy szórakoztató műsorra, hanem mindenki elvonul a saját szobájába és magába mélyülve simogatja a telefonját vagy számítógépét. Így nem csoda, ha nem ismerik egymást a falustársak.

Pár éve elkezdődött a városról falura vándorlás. Aki csak teheti kiköltözik a zajos környezetből egy csendesebb, élhetőbb helyre. Sokuknak nincs kötődése az illető településhez, ezért ritkán válnak a közösség tagjává. Talán a közösségépítő programok segíthetnek hidat verni az őslakosság és az újlakók közé. Persze ez emberfüggő, hogy akarunk-e közösségben élni vagy jól elvagyunk a magunk kis világával.

Örömmel tapasztaljuk, hogy egyre több civil szerveződés veti meg a

lábát. Főleg az olyan nagyobb településeken, ahol a községvezetés partner ebben. Nagyon sok fúvószenekar, néptáncsoport, dalárda, sportegyesület vagy nyugdíjas klub fogja össze a fiatalságot és az idősebb generációkat. Zöme alacsony költségvetésből gazdálkodik, a tenni akarás, a hagyományörzés motiválja őket.

6. Megmaradási lehetőségek a szórványban

Mivel a székelység jelenét és jövőképét próbáljuk megfogalmazni a Marosvásárhelyi Rádió műsorain keresztül, így csak érintőlegesen beszélünk a szórványba élő magyarokról/székelyekről. Maros megye nyugati-észak-nyugati részét is próbáljuk megismertetni hallgatóinkkal. Igaz abba az irányba – a korábban említett anyagi gondok miatt – kevesebb a kiszállás. A Székely-Mezőségnak is nevezett részen, Mezőpanit, Mezőbánd, Mezősámsond településeken próbálják éltetni a hagyományt, az ősi értékek még a mindennapok részét képezik. Azonban távolodva Nagysármás irányába egyre nehezebb dolguk van a magyar anyanyelvű lakosságnak. Mivel kisebbségben vannak, a gyermekeknek lakhelyükön már az elemi oktatásban sincs lehetőségük anyanyelven tanulni. Legtöbbször ezt úgy próbálják megoldani, hogy ingáztatják a gyermekeket egy nagyobb településre, ahol még vegyes tannyelvű oktatás zajlik.

Ezekben a falvakban, községekben az egyház az összetartó erő. Ha a lelkész helyben lakik pezsgőbb élet van, ha csak időnként tud a közösségbe jönni, akkor a havi egy-két istentisztelet az, ami eseményszámba megy. A legtöbb fiatal román anyanyelvű barátokkal veszi körül magát. Ha egy román anyanyelvű van jelen a magyar anyanyelvű közösségben a társalgás nyelve a román lesz. Gyakran megesik, hogy a magyar anyanyelvűek egymás között is román nyelven beszélgetnek. Könnyebben kifejezik magukat az állam nyelvén, mert az iskolában, munkahelyen is ezt használják.

Az idősek még tisztán beszélik a magyar nyelvet, a tájegységnek megfelelően. Régebben még íratlan törvény volt, hogy az együtt élő közösségek ismerték és tisztelték egymás nyelvét, hagyományait. Ma az elpártosodott világban sokszor odavetik a többségben élők a magyar anyanyelvűnek, hogy: „beszélj románul, mert az állam kenyerét eszed!”

Ilyen környezetben felértékelődik a magyar képviselő szerepe. Tetszik vagy nem tetszik itt nem a pártlogó számít, hanem az ember, aki próbál tenni a magyar érdekért. Csak halkan jegyzem meg – kevés kivétellel – négy évente fontosok csak a magyarok az érdekképviselőknek. Felbecsülhetetlen egy-egy pedagógus vagy köztisztviselő munkája, akik a gyermekekkel vagy felnőttek-

kel foglalkoznak, átadva nekik, megszerettette velük az őseink népdalkincsét és néptáncát. Ezeknek a találkozóknak összekovácsoló ereje van a szórakozáson túl.

Ezért kéne többször eljutni a szórványba és bemutatni a legtöbbször szomorú valóságot a médián keresztül. Az a kevés megjelenés is annak köszönhető, hogy a szerkesztő saját költségén, lelkiismereti okokból bevállalja ezeket az utakat.

7. A székeltség jelene a Gazdaélet és Falu világa műsorokon keresztül

Hallgatva a Marosvásárhelyi Rádió műsorait körvonalazódni látszanak a székeltség jelenének fontosabb jellemzői. Igazi közösségi élet azokon a településeken létezik, ahol fontosak a székel hagyományok, ahol még nem hódítottak teret a nyugati eszmék. Ez megmutatkozik a kulturális életben, az összefogásban, a hagyományápolásban. Ahol nem kérdés, hogy köszönünk vagy nem az idősnek, hogy tiszteletben tartjuk az évszázados írott vagy íratlan törvényeket, hogy családban vagy a nyitott kapcsolatban van a jövő. Nem arról van szó, hogy elítélnének bármilyen nézetet is, de két lábon próbálnak állni a földön a természettel egyetemben, nem természet- és életellenesen szeretnének élni. Tudják, hogy a jövő azé, aki belakja az ősi földet.

Örömmel tapasztalom, hogy egyre több fiatal lát jövőt a mezőgazdaságban, az állattenyésztésben. Ők már nem az őseik által használt technológiákat viszik tovább, hanem igyekeznek a kor követelményeinek megfelelni. Még találkozunk azzal a – részben idős – generációval, aki a változások után nagy lendülettel, tenni akarással vágott bele a gazdálkodásba. Időközben nagyon sokan befáradtak, kiöregedtek és nincs utánpótlás a családban, aki tovább vinné a családi gazdaságot. Néha erről is – mint tényről – beszámolunk a műsorban, de a hangsúlyt a fiatal gazdákra próbálom helyezni, akik példaként szolgálhatnak a még bizonytalanzkodó társaiknak.

Legtöbb településen még ma is hallom, hogy egy-egy ilyen lelkes fiataalt azzal „bélyegeznek” meg, hogy csak a pénz utáni hajsza vezérli. Hogy olyan módszereket, technológiákat próbál alkalmazni, ami „ránk nem jellemző”. De az idő általában ezeket a vállalkozó kedvű embereket igazolja és akkor a közösség véleménye is megváltozik – jobb esetben. Az idősebb gazdálkodók részéről érthető a nehezítés, mert ők még érték a hajdani kalákákat, a közös munka örömeit és nehézségeit. Régebben jobban egymásra voltak utalva az emberek. És egy-egy ültető-, kaszáló- vagy terménybetakarító kaláka lehetőséget adott

az egymás jobb megismerésére is, a kikapcsolódásra, a véleménycserére.

Ma, amikor a fiatalok igyekeznek minden lehetséges eszközt beszerezni, teljesen gépesíteni a gazdaságot egyfajta elszigetelődést érzek. Mivel szezonban nem lehet munkaerőt találni – még pénzért sem – annak ellenére, hogy a bárók, kocsmák teraszán sok az unatkozó ember, kénytelenek ehhez a megoldáshoz folyamodni. Sok esetben a közösség irigylí és neheztel az olyan gazdálkodóra, aki saját erőből sikereket ér el. Erre példaként azt hozhatom fel, hogy legtöbbször távoli piacokon kénytelen értékesíteni a megtermelt javakat, mert a környezete olyan címszó alatt, hogy „nehogy a mi pénzünkön gazdagodjon meg” inkább a multinacionális cégeknél vagy idegeneknél vásárolja meg a hasonló terméket. Természetesen vannak ellenpéldák is és ezek bekerülnek a műsorba. Nagyon sokszor a helyi, a hazai termékek mellett „kampányolunk”, elmondva miért jobb ez gazdaságilag és egészségügyileg egyaránt. Nagyon sok olyan kezdeményezés van (zöldségkosár, keresd a helyit, helyi termékek vására stb.) ami próbálja fellendíteni a helyi termékek forgalmát. De úgy érzem, sokszor kényelemből nem megyünk a piacra, a kistermelőhöz vásárolni. Inkább a nagyáruházak kínálatát részesítsük előnyben, pedig tudjuk, hogy döntésünk nem helyes. Majd holnap – szoktuk nyugtatni magunkat. Ezért sokszor a kistermelő is feladja, a vállalkozó is feladja, aki valami újszerűvel próbál betörni a piacra, mert kevesen vannak, akik hosszabb távon tudnák finanszírozni önerőből a hasonló kezdeményezéseket.

Most, amikor sok a pályázási lehetőség sok embertől hallom, hogy inkább a saját zsírból szeretne megélni. Erre is vannak ellenpéldák, akik bátran nekivágnak a pályázatoknak. Talán a kommunikáció nyelvezetén kellene változtatni, hogy ne elrettentő, hanem serkentő legyen egy-egy ilyen pályázati bemutató, amelyre aránylag sokan el szoktak menni. Sokszor a kiírásokban olyan feltételek vannak, amelyek nem a mi térségünkre jellemző, vagy legalábbis nehezebben teljesíthető. Ez is fék lehet a pályázásnál, meg az a tudat, hogy egy időre ellenőrzés alatt lesz a gazdaság. Nem tudom más országokban ez, hogy működik, de a Székelyföldön lépten-nyomon azt érzem, hogy a gazdálkodók nem szeretnek „megfigyelés” alatt lenni. Még akkor sem, ha ezért sok pénzt kaphatnak. Inkább „addig nyújtóznak, amíg a takaró ér”. De lehet ez neveltetés kérdése.

Az, aki bele mer vágni nagy százalékuk külföldi tapasztalatokkal indítja a vállalkozását. Próbálja a külföldi példát az itteni lehetőségekhez igazítani. Az elején még a hagyományörzés, a helyi értékek tovább örökítése a cél, de egy idő után, amikor bővül a tevékenység már az üzleti szempontok dominálnak. Kevés az a fejlődő kisvállalkozó, aki meg szeretne maradni helyiinek,

előbb-utóbb terjeszkedésben gondolkodik. A családi vállalkozások pedig emberarcúbbak.

Többször elbeszélgettem zöldség- és gyümölcstermesztőkkel, állattenyésztőkkel, gabonatermesztőkkel és kézművesekkel, hogy ha nem a pénz utáni hajsza lenne a legfontosabb, egy közösség saját erőforrásaiból megélné. Nem kéne külföldre menni pénzt keresni, nem lenne parlagon maradt terület a határban, nem kéne értékesítési gondokkal küszködni, ha összefognának egy település lakói. Általában igazat adnak, amikor vázolom, hogy oldanám meg a problémát, de a végén mégis visszajutunk a pénzhez. Kevés ember van, aki dolgozni szeret. Legtöbbször pénzt szeretnének kapni és jól élni, lehetőleg kevés munkával. Ezért tisztelen és becsülöm azokat a gazdálkodókat, akik azt mondják, hogy sok verejtékkel és becsületos munkával itthon is meg lehet élni. Ha az igényeket a lehetőségekhez mérjük nincsenek problémák.

Egy településen, ha a közösség megegyezne, hogy 5 család gabonát, 10 gyümölcsöt, 10 zöldséget, 2 mézet stb. termelne, és egymás között felvásárolnák, a megbízható eredetű, helyi, egészséges terméket mindenki jól járna. A mesteremberek, a kézművesek is ugyanígy érvényesülhetnének. Ha már több a termelés, mint a szükséglet ki lehetne terjeszteni a községre, majd a megyére a modellt. Még van annyi potenciál Székelyföldön, hogy ezt meg lehetne valósítani. Erről többször volt szó a műsorokban. Viszont azért nem tudjuk megvalósítani, mert év végén, majd, ha számadást végzünk, lehet, hogy Mari néni pár lejjel többet könyvelhet el és akkor az irigység miatt vége mindennek. A pénz tönkreteszi az emberi kapcsolatokat.

A Marosvásárhelyi Rádió *Gazdaélet* műsora – amíg én vagyok a szerkesztője – igyekszik a jó példákat bemutatni, a sikeres gazdákkal elbeszélgetni, a lehetőségekre felhívni a figyelmet. A műsorok elhangzásuk után visszahallgathatóak a rádió honlapján (www.marosvasarhelyiradio.ro), a Facebookon (Sármási-Bocskai János) és a régebbi műsorok a youtube.com videómegosztón is. Ezzel is azt szeretnénk elérni, hogy akit érdekel az újra hallgathassa és lemásolhassa a jó kezdeményezéseket. Mert ez által mindnyájan nyerünk. Nagyon sokszor a hallgató bizonyos témákban kéréssel fordul hozzánk további információért, amit megadunk vagy összehozzuk az illetékes szakemberekkel. Arra is volt példa, hogy egy-egy sikertörténet vagy gazdaportré után összehoztuk a hallgatót az alannal, hogy testközelben is megtapasztalja azt, ami elhangzott a műsorban.

8. Segít vagy nem a külföldi munkalehetőség

A határok átjárhatóságával megindult a közösségek átalakulása. Még a kilencvenes évek elején-közepén nagyon sok jó szokás élt a településeken, ma már alig lehet nyomokban felfedezni hasonlót. Legtöbbször csak a nagyon félreeső vagy elszigetelt településeken. Ilyen volt a kalákázás, ahol közös erővel végezték el a munkát lakóházak, közintézmények építésénél vagy a mezőgazdasági munkáknál, mint a kaszálás, termények betakarítása. Régebb a fonók, a kapálások, kaszálások, majd a kukoricafosztó vagy kukoricamorzsoló kalákák a munka mellett a szórakozást és a közösségi életet is biztosították. Ugyanakkor a hagyományőrzés fontos színterei voltak a bálók, lakodalmak, családi események. A táncok, énekek így öröklődtek egyik generációról a másikra.

Ezekről az eseményekről ma már a nagyon idősök elbeszéléséből értesülünk. A *Falu világa* műsorban ezek a visszaemlékezések rajzolnak ki egy valós, de lassan letűnt világot. Igaz vannak ma is települések, ahol két-három fiatal család szomszédként, rokonként vagy barátként segítik egymást és közös erővel végzik a munkát. Erre akkor van igazán lehetőség, ha mindenki otthon, a településen tevékenykedik. Az ingázó életforma miatt nehezebb időt egyeztetni.

A Székelyföldön ma sikeres gazdálkodó vagy vállalkozó legtöbbször ki próbálta a külföldi munkát. Sokszor megalázó körülmények között dolgoztak. Elvállaltak olyan munkát is, amit itthon büszkeségből még pénzért sem végeztek volna el. Azonban vannak azok a személyek is, akik svájci vagy holland tanulmányutakon, tanfolyamokon kóstoltak bele a nyugati gazdálkodásba. Ők célirányosan képezték magukat és visszatérve próbálták a tanultakat megkönyösíteni szülőfalujukban.

A *Vendégségben a Marosvásárhelyi Rádió* című műsorunkban 2022 májusában beszélgettünk Molnár Dénes felsőőfalvi fiatalemberrel, aki több éves külföldi tapasztalatát foglalta össze. Mellette számos fiatal gazdálkodó vagy vállalkozó vallott *Gazdaélet*, vagy *Falu világa* műsorunkban arról, hogy csak a kezdő tőkére volt szüksége, esze ágában sem volt kint maradni. Kezdetben hízelgő volt a nyugati életforma, a „szabadság szele” megérintette mindnyájukat, de a paraszti logika ráébresztette őket a valóságra. Azok az emberek tudtak így dönteni, akik olyan közösségekben szocializálódtak, ahol betartották a viselkedési és erkölcsi szabályokat. Ahol erős volt a család-, a közösség-, a szülőföld megtartó ereje.

Nagyon gyakran hallhatunk arról is a műsorokban, hogy nagyon sok

külföldre távozott embert elveszít a közösség. Mert ott találnak társra, sokan családot alapítanak és már nem akarnak – vagy nem tudnak – visszajönni. Bár nem illik kimondani, de kevés kivétellel amúgy sem érezték igazán otthonuknak a szülőföldet. Aki világpolgár szeretne lenni, az legyen, de ne nézze le azt, akit köt a rög, akinek az otthont a szülőföld jelenti. A legfájdalmasabb, amikor olyan ember mondja, hogy: „ittthon, hogy elvagytok maradva”, aki sehol sem tudja mélyre eresztetni a gyökereit. Ha tudásunkkal idegen közösségeket segítünk és semmit nem adunk vissza a szülőföldnek, akkor ne csodálkozzunk, hogy elmaradottabb a településünk.

Ma már lassan tabu témának számít ilyenekről beszélni – főleg nyilvánosan. Az, hogy rövid idő alatt külföldön több pénzt kereshetünk nem minden. Ha felszámolnánk a sok nélkülözést, a befogadó közösségek megvetését, akkor már nem olyan kifizetődő vállalkozás. Egy fiatalnak, egyedülállónak lehet opció, de egy családos embernek csak ritka esetben sikertörténet. Mert a távollétet, az ember hiányát is meg lehet szokni. A mai világban nagy a csábítás és sokszor kicsi az ellenállás. Többet veszíthetünk, mint amennyit nyerünk. Ha évekig tart a külföldi munkavállalás az itthoni kapcsolatok meglazulnak majd elhalnak. A pénz pedig nem boldogít. A hallgatói visszajelzések is ezt erősítik egy-egy műsor elhangzása után, de nyilvánosan nem mindig vállalják véleményüket névvel. Mert ma könnyen megbélyegzik az embert, ha őszinte és nem a főszó (mainstream) diktálta véleményt osztja.

9. Létszámban fogyunk vagy stagnálunk?

Egy-két *Falu világa* műsort kivéve mindenikben arról hallunk, hogy évente több a temetés, mint a születés az adott településen. Az már pozitív dolognak számít, ha arányaiban egyforma. Ez az adat az egyházak nyilvántartásából származik. Legtöbbször a települések lakóinak számához a kiköltözések és a beköltözések is hozzá adódnak. Ilyenkor nem csak a magyar anyanyelvű közösségről nyújtanak tájékoztatást a hivatalok. Általában összesen kapjuk meg a kért adatot.

Hogy Székelyföldön hányan vallják magukat székelynek azt még nehezebb megtudni. Hiába kérnénk ki az Országos Statisztikai Hivaltaltól, mert halogatják a válaszadást. Egy véletlen folytán látott napvilágot a legutolsó népszámlálási adat (2022), miszerint 53830 személy vallotta magát székelynek. Ennél sokkal többen vagyunk, mert a tájékozatlanság és a megfélemlítés hatására sokan magyarnak vallották magukat – jobb esetben. Arról is lehet tudni, hogy volt, aki más anyanyelvet jelölt meg.

Legtöbb iskolában, ha rákérdezünk a diáklétszámra csökkenésről számolnak be az iskolaigazgatók. Jobb esetben stagnáló vagy enyhén csökkenő. Az iskolaösszevonások ideiglenesen javítanak a statisztikákon, de hosszú távon nem tartható. Egyedül Csíkszentgyörgy községben számoltak be növekedésről az utóbbi időkben úgy a diákok létszámát, mint a lakosság létszámát tekintve. Itt nem ritka a 3-4, sőt 5 gyermekes család sem. A legnagyobb gond, hogy a fiatal házások nem vállalnak csak egy vagy két gyermeket. Persze ez sok tényezős probléma. Majd az illetékes szakemberek bizonyára rájönnek a titok nyitjára. Tény, hogy mind a több gyermek vállalása vagy nem vállalása a közösség, a közvetlen baráti kör hatására alakul ki.

10. Kinek fontos az ősök hagyatéka?

Ma, amikor az egyéni érdek felülír minden mást, öröndetes dolog látni Székelyföld-szerte az újjáalakuló fúvoszenekarokat, dalárdákat, színjátszó- vagy néptáncsoportokat. Legtöbbször egy lelkes kezdeményezőre van szükség, aki hisz abban, hogy nem minden a pénz. Pedig a mai világban, ha valami nem hoz profitot, azzal nem érdemes foglalkozni. Nagyon sok iskolában óra-rendbe iktatták az ének- és tánc-tanulást. Ha egy gyermek nem tapasztalja meg ennek a közösségmegtartó erejét, akkor nem is igényli azt.

Így van ez a rádióműsorokkal is. A Marosvásárhelyi Rádió *Gyermekműsora* az elmúlt 66 évben (1958-2024) nagyon sokféle volt. Mindig az épp aktuális szerkesztőjének a szemlélete határozta meg az irányt. Igazi gazdája akkor volt, amikor Lázár Éva szerkesztette, a rádió indulásától az 1985-ös megszüntetéséig. Ezek gyermekcentrikus műsorok voltak. A Postás Jankóra ma is szívesen emlékeznek a szépkorúak. A mesejátékoknak és rádiójátékoknak lelkük volt. Szeretet sugárzott minden műsorból. A rádió archívumában felfedezhető néhány *Kisgyermekműsor* vagy *Pionírműsor*.

Az 1989-es újra indulás után a *Gyermekműsor* bekerült a műsorrácsba. De mindenki mostohagyermek volt. Szerkesztők váltották egymást, a kezdeti fellángolások lassan alábbhagytak. Kevés műsor készült terepen, főleg a mesékre, zenékre hagyatkoztak. A László Edit szerkesztette Gyermekműsorok kezdtek meghonosítani a helyszíni riportokat. Ezekre ma is szívesen emlékeznek a hallgatók. Ekkor kezdtem bedolgozni én is a műsorba. Majd az őt követő szerkesztők (Csepán Ida Júlia, Ila Ildikó) mellett is jelen voltam, míg teljesen rám osztották a műsor szerkesztését.

Amit a nagy elődök sikerre vittek azt próbáltam megtartani. Emellett a vidéki és városi gyermekek interjúk, riportok formájában nagyobb teret nyer-

tek a műsorban. Nem csak a tehetséges, sikeres gyermek került bemutatásra, hanem bizonyos témákban – ünnepekkor, évzárókon, kirándulásokon – a csintalan, gyengébb tanuló véleményére is kíváncsi voltam. Mert mindenki tehetséges valamiben, azt kell felfedezni és erősíteni.

Ha mást nem tudok tenni esélyt adok mindenkinek. Emlékszem Fenyőkúton mikor riportra válogattuk a gyermekeket egy mozgékony fiú nagyon jelentkezett, de a tanító néni leintette. Ilyenkor – ha nem én válogatok – a szépen, helyesen beszélő, jótanuló diákokat jelölik ki. Látva, hogy ez a gyermek mennyire szeretne bekerülni a műsorba, őt is bevettem a csapatba. Olyan szép gondolatokat, olyan lélekből jövő mondatokat ritkán hallok. Arról volt szó többek között, hogy ki milyen pályát választ, ha majd felnőtt lesz. Ez a kislány olyan egyszerűen és szépen leírta, hogy azért szeretne major vagy pakulár lenni, mert az édesapja is az és szereti a juhokat.

Próbáltam pályázatokon keresztül is hallgatókat nyerni. A témában beküldött dolgozatokat ismertettem a műsorban és díjaztam minden jelentkezőt. Az élő műsorokban betelefonálhattak, sőt társ-műsorvezetők is lehettek. Pár éve – amikor szabadságra megyek – gyermekműsorvezetők helyettesítenek. Mivel nem tiltották, bevállaltam. Nagyon sok gyermek megfordult a Gyermekműsorban az egész Székelyföldről, úgy, mint riportalány vagy mint műsorvezető. Egy életre szóló élmény ez számukra.

Talán az öt műsoromból a *Gyermekműsort* a legnehezebb összehozni hétről-hétre. Mert sok apró részből áll és terepen készülnek a hangfelvételek. Akár Lázár Éva vagy László Edit próbálom gyermekközpontúvá tenni. Ennek megvan a gyümölcse, mert vasárnap a családi ebédnél mindenki körül üli a rádiót és hétfőn nagyon sok iskolában megbeszélik a hallottakat. Én hiszem, hogy ezek a gyermekek, akik ma a *Gyermekműsort* hallgatják felnőttként vizsgátnak majd a rádiózáshoz, még akkor is, ha tinédzserként egy időre elszoknak tőle.

A *Gyermekműsor* is nagyon sok népszokásra hívja fel a figyelmet, akár a *Falu világa*, *Vendégségben a Marosvásárhelyi Rádió* vagy az ünnepi hagyományőrző műsorok. Ilyenkor nem csak a népdal- és néptáncok jelennek meg, hanem a tárgyi- és épített örökség is. Szívesen mutatok be tájházakat, néprajzi gyűjteményeket mert hiteles bizonyítékai történelmünknek.

Érdekes, hogy kezdetben a közösség legint a gyűjtőszennedéllyel megáldott embertársára, majd amikor kézzel fogható jelét látja elismerően beszél róla. Úgy látom egész Székelyföldön reneszánsza van ma a népi értékek ápolásának. Ebben sokat segítettek a magyarországi pályázatok.

11. A gépesítés, digitalizáció előnye és hátránya

Szoktuk mondani, ha valami nagy örömet okoz az erkölcstelen, törvénytelen vagy hizlal. Ez sem mindig igaz, akár az sem, ha valamit sokan állítanak. Mindenkinek egy kicsit igaza van, de általában csak annyit mond el, hogy kedvező színben tündökljön.

A gépesítés ma elengedhetetlen a modern mezőgazdaságban. A munkaerő hiánya miatt egyre kevesebb terület kerül megdolgozásra emberi erő által. A profitorientált vállalkozások a gépekkel helyettesítik a munkaerőt. Van, aki pályázatokon keresztül gépesíti vállalkozását, de sokan a saját pénzből való fejlesztést részesítik előnyben. Míg az első aránylag rövidebb idő alatt mutat fel látványos fejlesztést, addig ez utóbbinak hosszabb időre van szüksége.

Ha rákérdezzünk a gazdálkodóknál vagy vállalkozóknál, hogy kihasználja-e a pályázási lehetőségeket nagy százalékuk inkább választja a saját pénzből való fejlesztést. A székely ember nem szereti, ha megmondják mit kell gondoljon. Nem szeret felügyelet, megfigyelés alatt létezni. Őt az sem érdekli, hogy a megvásárolt gépeket nem használja ki. Azt szereti, ha neki szüksége van rájuk legyen „kéznél”. Nem szeret adósságot felhalmozni, ezért az önrész előteremtéséhez nem szívesen vesz fel kölcsönt. Természetesen ennek az ellenkezője is igaz. Van, aki mindent kölcsönből és pályázatból old meg. Ezt leginkább akkor, ha nem a saját tőkéjét kockáztatja.

A statisztikákban olvassuk, hogy bizonyos gépekből több van egy településen, mint amennyire szükség lenne. Nem lehet a valóságban alkalmazni, hogy egy bizonyos területre elegendő egy-két traktor a hozzá tartozó felszereléssel, hogy az ára megtérüljön, mert mindenkinek nagyjából egy időben lenne szüksége a gépekre, hogy elvégezze a munkát.

Azt tapasztalom, hogy a gépesítés bizonyos szempontból megkönnyíti az ember munkáját. Minőségi munkát lehet végezni, de a közösségi életre negatív hatással van. Már rég megszűntek a kalákák, ahol a munka mellett beszélgettek egymással az emberek. Ma az elmagányosodás jellemző a közösségekre. Ha összeülnek sem társalognak, legtöbbször az okostelefonjával van elfoglalva.

A digitalizáció is amennyire hasznos, legalább annyira káros. Sokan a teljes megfigyelés, ellenőrzés alatt tartás eszközének tartják. Úgy tűnik egyszerűbb az ügyintézés, de ugyanakkor bonyolult és sokszor túlszabályozott. Ennek elterjedésével egyre kisebb a mozgástér – vélik sokan.

12. Miért erőltetik a szabványosítást (uniformizálás)?

Visszatérő megállapítás a műsorokban, hogy a szabványosítás, a kaptafa módszer alkalmazása nem mindig célszerű. Persze azt is figyelembe kell venni, hogy kinek a szemszögéből. Főleg a gazdálkodók részéről hallok, hogy próbálják rájuk erőltetni “fajta feljavítás” céljából azokat az állatfajtákat, amelyek nem őshonosok a mi területeinken. Kezdetben úgy tűnik megéri belevágni, talán még kifizetődő is, de aztán bebizonyosodik, hogy hosszú távon nem fenntartható ez az állapot. A pályázatokban sokszor olyan kitételek vannak, amelyeket a hegyvidéken gazdálkodók nem tudnak teljesíteni.

Magánbeszélgetésekben sokszor kibukik az emberekből, hogy ennek a térségnek nem a felemelése, hanem a tönkretétele a cél. Józan paraszti ésszel csak így értelmezhető nagyon sok európai uniós előírás. Mert miért kéne akkor kaszálni, amikor a francia vagy német gazda? Miért kéne akkora legyen a hektárhozam? Miért kéne azt az életformát meghonosítani Székelyföldön is mint Nyugaton? Erről lehet vitatkozni és meg lehet cáfolni ezeket a kijelentéseket, de az egyszerű ember egyszerű magyarázatot vár és talál mindenre.

Főleg idős emberekkel elbeszélgetve, de már a középkorúak is keserű szájjal nyugtázzák, hogy bedőltek minden jól csengő ígéretésnek. Pénzt kapnak, ha nem dolgozzák meg a földet – mert uniós előírás. Társulni kell, mert úgy több pénzhez jutnak, jobb alkupozícióban lesznek. Át kell térni a biogazdálkodásra, mert akkor jobb áron lehet értékesíteni a terményt. Ez még ha igaz is elméletileg, a gyakorlatban nem igazán látszik a haszna. Amúgy a rendszerváltásig nagyjából környezettudatos gazdálkodást folytatott az egyszerű ember. Kevés volt a terület, nagyon nem vegyszerezte és egészséges, finom zöldséget termelt. A jó gazda tudta és tudja a dolgát. A baj az, hogy kevesen adták és adják át ezt az ősi tudást az utódoknak.

Jó látni, hogy minden területen akad olyan fiatal, aki szívügyének tartja a gazdálkodást. Próbál környezetkímélő tevékenységet folytatni és nem dől be minden jól hangzó ígéretnek. Sokan megelégednek azzal, ami megadatik neki.

13. Az itthon maradást segítő törekvések

Pár éve találkozunk olyan programokkal, felhívásokkal, amelyek a külföldre távozott hazánkfiatit szeretnék „hazacsábítani”. A Marosvásárhelyi Rádió műsoraiban is többször, több szemszögéből volt és van megvilágítva a téma. Ez megint egy hangzatos elképzelés, mint a korai iskolaelhagyást megelőző

program, a hátrányos helyzetűek integrálását segítő program, a környezetteremtési akciók vagy a szórólapokkal való felvilágosító kampányok. Csak néhány azok közül, amelyek nyelik a pénzt, de úgy érezzük, hogy a hatékonysága a nullával egyenlő.

Mert elméletileg szép dolog, ha hazatérnek a külföldön munkát vállalók és itthon segítik tudásukkal a közösségüket. Egy olyan ember, aki évek vagy akár évtizedek óta külföldön él már nem sok értelmét látja a hazatérésnek. Ott elkezdődött egy új élet, új kapcsolatokkal. Az itthoni gyökerek elsorvadtak vagy el is haltak. Nem fogja újrakezdeni az életét a nulláról egy negyvenes éveiben járó ember.

Szerencsére vannak ellenpéldák is. Ezek az emberek nem ezen programok hatására térnek haza. Hazahozza a lelkiismeret, az ősök tisztelete, a szülőföld szeretete. Azok jönnek, akiknek fontosok az ősi székely értékek, akik olyan nevelést kaptak. A rendszerváltás előtt még együtt élt nagyszülő, szülő és gyermek. Ma mindenki külön házában és külön szobájában szeret élni. Akkor megvolt a „ranglétra” a családban, az idős szava szent volt. Ha nem értettünk vele egyet, de nem pofáztunk vissza. Mert tiszteltük a korát és a tapasztalatát.

Ma felborulni látszik egy évszázados/évezredes jól bevált rendszer. Ma az önmegvalósítás a fontos bármi áron. Törtetünk és leigázunk mindenkit, hogy mi érvényesüljünk. Legtöbbször felégetjük magunk mögött a hidakat, pedig ugyanott kell visszatérjünk egy idő után. A sors fintora, hogy azok az emberek kell majd rajtunk segítsenek, akiken mi átgázoltunk.

Sokan pénzben, vagyonban mérik a sikert. A nyelveket beszélők és a kötött szabályokat nem kedvelők könnyebben szakadnak el a szülőföldtől. Akiknek mindegy, hogy London, New York, Berlin vagy Csíkszereda az otthona. Mert megpróbálják a „szabadságot”, hogy nem korlátozza senki és semmi a „kiteljesedésben”. Sajnos sokan hisznek is abban, hogy a világon bárhol otthon lehetünk. Lakhelyünk bárhol lehet, de otthonunk csak egy, a szülőföldön. Máshol gyökértelenek és megtűrték vagyunk.

14. A székely mentalitás, a székelység külső megítélése

Az elmúlt 29 évben (amióta a Marosvásárhelyi Rádiónál dolgozom) nagyon sokszor körbejártam a Székelyföldet. Több ezer interjú, riport, beszélgetés készült el minden korosztállyal és társadalmi csoporttal. Olykor találkoztam igazi székely atyafival is, aki röviden válaszolt és csak arra, amit kérdeztem. Erre mondják, hogy harapófogóval kellett az információt kiszedni belőle.

Igazi székel ember az, aki tiszteli az őseket, szereti a hazáját és nem hajlik meg a történelem viharában. Akinek a becsületszó felér bármilyen szerződéssel. Vendégszerető, segítőkész, a bajban azonnal megszólítható, a közösegért tenni akaró. Aki nem megvásárolható, idegen érdekeket nem kiszolgáló.

Akinek fontos a nemzete az nem keveredik. Régebben a jó módban élő nem házasodhatott a nála szegényebbel. Az nagyon ritka volt, hogy más nemzet fiával lépjen frigyre. Bár a szerelem nagy úr – szoktuk mondani – és voltak ellenpéldák, de ezek csak erősítették a szabályt.

Ma már ez sem így van. Sértve érzi magát, akinek felróják, hogy a pénzért, a karrierért vagy más érdekekért kompromisszumokat köt. Ha jól belegondolunk önként adjuk fel identitásunkat. Ha szívünkben – és nem a szavakban – lennénk igazi székeltek fel sem merülne, hogy a székel érdek ellen tegyünk.

Aki nem ismeri a székel mentalitást az annyit lát, hogy az illető idegenellenes, a mai ideológiáknak a megvetője, haladás és rendszer ellenes. Hogy megrogzott földhöz ragadt, aki foggal és körömmel ragaszkodik a múlthoz, a hagyományokhoz, a népi értékekhez, ezért mekkora lehetőségektől esik el. Számára nagyon sok „új trend” az úri hóbot, élet- és természetellenes.

A történelem során a székel nagyon sokat csalódott. Ezért óvatos és megfontolt, átlát a szitán. Sokszor úgy érzi, hogy az érdekképviselőnek is csak négy évente kell. Mivel csak magára számíthat, megpróbál magára boldogulni.

15. Milyen jövő vár a székelységre

Megjósolni nagyon nehéz a jövőt. A világ alakulása sem segít ebben. Mégis, ha végig hallgatjuk a Marosvásárhelyi Rádió műsorait egy halvány jövőkép kirajzolódik a székelység jövőjével kapcsolatban is. Néha úgy tűnhet, hogy bizonyos műsorok egymás ellen beszélnek. Hogy az új, a modern szemléletben készült műsor egészen ellenkezőjét állítja, mint a konzervatívabb, hagyománytisztelő összeállítás. Ez szavak szintjén így is van. Itt megint a józan paraszti észre kell hallgatni. Olvasni, azaz hallani kell a sorok között. Ma – ha tetszik, ha nem – sokszor virágnyelven kell beszélni, mert tekintettel kell lenni mindenki érzékenységre. Túl estünk a ló másik oldalára.

Akkor maradunk meg, ha Székelföldön akarunk jövőt építeni. Ha józanul gondolkodunk és nem dőlünk be a csábításnak. Erős, egészséges gyermekeket nevelünk székel öntudattal. Ha azt erősítjük bennük, hogy a szülőföldnek szüksége van rájuk, a tudásukra. Akkor lesz itt is jobb élet, ha teszünk

érte és nem mástól várjuk. Mert senkinek nem vagyunk fontosok csak magunknak. Az érdekeinket csak mi képviselhetjük.

Több helyen közhelyesnek és idealistának tűnhet a dolgozat. De ezek nem kimondottan az én gondolataim. Ha rendszeresen meghallgatjuk a Marosvásárhelyi Rádió műsorait (vagy visszahallgatjuk a honlapról) ez a kép rajzolódik ki. Én megpróbáltam összefoglalni az elhangzott gondolatokat. Szoktuk mondani semmi nem új a nap alatt. Ez így volt régen is és így lesz – ha Isten velünk lesz – az elkövetkező időszakban is.

Bibliográfia:

1. A Marosvásárhelyi Rádió műsorai: Gazdaélet, Falu világa, Gyermekműsor, Vendégségben a Marosvásárhelyi Rádió, Visszapillantó.
2. A Marosvásárhelyi Rádió honlapja: www.marosvasarhelyiradio.ro
3. Sármási-Bocskai János – Gazdaélet az éteren keresztül (Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány – Kísérlet vagy modell? Az agrárinnováció, mint székelýföldi fejlesztési paradigma Státus Kiadó Csíkszereda 2018)

